

Gerrit Kouwenaar

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1967

Gerrit Kouwenaar (1923-2014) was dichter, prozaschrijver, journalist en vertaler, vooral van toneelwerk. In de Tweede Wereldoorlog publiceerde hij in eigen beheer een aantal clandestiene uitgaven, waaronder zijn eerste dichtbundel Vroege voorjaarsdag, en leverde hij bijdragen aan illegale bladen als Parade der Profeten. Daarvoor kreeg hij een half jaar gevangenisstraf. Na de oorlog was hij kunstredacteur van dagblad De Waarheid, toen de grootste krant van Nederland, en daarna freelancer voor Vrij Nederland en redacteur van het literaire blad Podium. Later recenseerde hij beeldende kunst voor Het Vrije Volk en werd hij redacteur van De Gids. Ook was hij verbonden aan het tijdschrift Reflex en kwam hij in contact met het experimentele, internationale kunstenaarsgezelschap Cobra, de beweging die de letterkunde de stoot gaf tot de experimenten van de Vijftigers. In 1954 stelde hij daaruit een bloemlezing samen: Vijf 5-tigers. Samen met Cobra-schilder Constant publiceerde hij in 1949 Goede morgen haan, een combinatie van gedichten en tekeningen (Peinture-mots). In 1953 debuteerde hij zelf officieel met de bundel Achter een woord. Hij vertaalde talrijke toneelstukken, onder meer van Brecht, Dürrenmatt, Hochhuth, Weiss, Kroetz, Sartre, Tennessee Williams, Stoppard, Osborne en Pinter. Hij werd sinds de jaren vijftig tot de belangrijkste dichters uit het Nederlandse taalgebied gerekend en groeide van rebelse Vijftiger uit tot éminence grise van de Nederlandse poëzie. Dichters als H.C. ten Berge en Hans Faverey zagen in hem hun leermeester. Hij werd veelvuldig bekroond en ontving in 1971 voor zijn gehele oeuvre de P.C. Hooftprijs en in 1989 de Prijs der Nederlandse Letteren. VertaalVerhaal dankt de erven Kouwenaar voor de toestemming dit dankwoord hier te mogen publiceren.

Dankwoord bij de aanvaarding van de Martinus Nijhoffprijs 1967

Groot is mijn dank dat ik hier vanavond staan mag — dank die uiteraard in de eerste plaats uitgaat naar het Prins Bernhard Fonds en naar de jury van de Martinus Nijhoffprijs voor vertalingen, die mij de eer van deze bijzondere onderscheiding waardig keurden.

Maar behalve dankbaarheid voel ik, eerlijk gezegd, ook enige schroom en onzekerheid.

En wel omdat ik mij met deze bekroning eensklaps toegevoegd zie aan een langzamerhand al uitgebreid keurkorps van werkelijk eminente en geleerde vaklui, terwijl ik mijzelf, als vertaler, eigenlijk nog altijd beschouw als een soms er niet al te zeer naast kleunende amateur.

Dat ik dan bovendien dit amateurisme ook nog niet belangeloos beoefen, moge op zichzelf tot daaraan toe zijn, het feit dat men er blijkbaar ook nog een klinkende schouderklop voor kan krijgen — op de koop toe mag ik wel zeggen — geeft mij, ik kan niet anders doen dan het constateren, een ietwat oplichterig gevoel.

Maar goed, oppermachtig is dit gevoel zeker niet, zoals u uit mijn montere aanwezigheid hier kunt opmaken, en het staat in elk geval gevoelens van erkentelijkheid en gepaste trots niet in de weg.

Er zijn hier de afgelopen jaren door mijn voorgangers al heel wat wijze en spitse woorden aan de kunst van het vertalen gewijd. En ik moet dan ook vrezen, dat ik op mijn beurt daar maar weinig oorspronkelijks aan zal weten toe te voegen.

Een interviewer vroeg mij dezer dagen: wat is voor jou nu eigenlijk een goede vertaling?

Reeds welde mij een aantal titels van door mij bewonderde staaltjes van vertaalkunst naar de lippen, toen het tot mij doordrong dat het de interviewer daar natuurlijk niet om begonnen was.

Geen voorbeelden wilde hij hebben, maar een definitie, of zelfs een soort recept.

Hij wilde gewoon wel eens weten wat ik, bekroonde vertaler, nu zo in het algemeen als de kenmerken van een goede vertaling beschouwde, dus waaraan naar mijn inzicht en ervaring een goede vertaling zo ongeveer dient te voldoen.

Mijn gemakzuchtig misverstaan van deze vraag dunkt mij, achteraf bekeken, nogal tekenend voor de weinig theoretische, misschien moet ik zeggen: weinig wetenschappelijke wijze, waarop ik mij tegenover het fenomeen vertalen pleeg op te stellen.

Ik geloof namelijk dat, indien vertalen een kunst is (en waarom zou het dat niet zijn), het dan in elk geval thuishoort in de familie van de gebonden kunsten, en dat om die reden de hoedanigheden van een vertaalproduct, zijn deugden zo goed als gebreken, zich eerst goed in de praktijk zullen kunnen openbaren.

Zeker, ik geef direct toe, dat er bepaalde algemene vertaalnormen bestaan, dat er verschillende methodes van vertalen zijn te onderkennen, dat bijvoorbeeld de ene vertaler eerder voor een vrije vertaling zal opteren en de andere voor een meer letterlijke en gebundene. Persoonlijk zie ik er echter weinig heil in voor een van deze methodes mijn absolute voorkeur uit te spreken. Veel, zo niet alles, hangt wat dit betreft immers af, dacht ik, van aard en genre van een te vertalen werk, van de tijd van ontstaan en het land van herkomst daarvan, van de instelling, stijlmiddelen en het taalgebruik van de oorspronkelijke maker, en tenslotte ook van de instelling en het temperament van de vertaler.

Zo herinner ik mij hoe Vestdijk eens in een essay heeft uiteengezet, hoe enkele Nederlandse dichters – ik meen dat het er drie waren – ieder voor zich éézelfde sonnet van Valéry te lijf waren gegaan, met als resultaat drie vertalingen, die stuk voor stuk uitnemend waren, die het origineel geheel en al recht lieten wedervaren, zoals dat heet, maar die niettemin onderling sterk verschilden qua opvatting en methode en zelfs wat typografische weergave betreft; twee ervan waren zelfs nauwelijks als verwant te herkennen, indien men ze zonder de *trait-d’union* van het origineel naast elkander legde.

Wat is nu een goede vertaling?

Laat ik deze vraag voor de gelegenheid nog eens aan mijzelf stellen. Een voor de hand liggend antwoord is natuurlijk: een goede vertaling is een vertaling die het origineel zo dicht mogelijk benadert. Waarmee uiteraard volstrekt niets gezegd is.

Want wat is dat precies: zo dicht mogelijk benaderen?

En wat precies dient er eigenlijk zo dicht mogelijk benaderd te worden?

De woordenboekbetekenis van de oorspronkelijke woorden ?

De zogeheten uiteindelijke bedoeling van de schrijver?

Of misschien de totaalvorm, waarin die betekenis en die uiteindelijke bedoeling, zich heftig in elkaar vastbijtend, oorspronkelijk gepresenteerd werden? Ik dacht dat dat laatste zo ongeveer het geval was.

Want op het moment dat, bij wijze van spreken, de op ‘Fisch’ ketsende ‘Tisch’ in de goed-Nederlandse tafel van de vertaler verandert, dreigt er eigenlijk al iets onherstelbaars te gebeuren.

En ik geloof, dat het daarom juist een van de taken van de vertaler is, dit soort dreigende onherstelbaarheden zo goed en zo kwaad als het gaat te ondervangen, bij voorbaat te repareren.

De vertaler als reparateur dus.

Als reparateur van een oorspronkelijkheid, van een oorspronkelijk taalobject, dat in vertaling uiteen dreigt te vallen in losse en verweerde delen betekenis, bedoeling en vorm, waarin de communicatie dol draait.

Het Nederlandse woord voor het begrip, waarvoor men zich over onze grenzen moet behelpen met o.a. ‘übersetzen’, ‘traduire’ en ‘translate’, luidt zeer treffend: ver-talen.

Dat is dus duidelijk niet alleen een zaak van eventjes overgieten in een ander

potje, een ander omhulsel, dat wil zeggen: een goed functionerend stuk taal-werkelijkheid om zeep helpen, om het vervolgens, na een uitvoerige lijkschouwing, weer in een nieuwe taalvorm tot leven te wekken. Het wil, om het anders te zeggen, ook zeggen: springen van taalschots naar taalschots en daarbij soms gevoelig tussen de wal en het schip vallen.

Ik ben geen wetenschapsman, geen taalgeleerde, maar juist omdat ik dat niet ben en toch dagelijks met taal als scheppend en herscheppend medium omga, geloof ik te mogen en te kunnen zeggen, dat taal een uitermate onberekenbaar en geheimzinnig materiaal is.

Zo kan ik vaak niet of nauwelijks achterhalen, waarom in een vertaling een bepaald woord, een bepaalde uitdrukking, toch ogenschijnlijk terzake, niet ‘werkt’, niet ‘overkomt’, en dat andere woord, die andere uitdrukking, na eindeloos speuren eensklaps aangetroffen in Van Dale, in Küpper, in Wentworth and Flexner, of zomaar op straat, in het hoofd of in de krant, wèl.

‘Die Sprache,’ heeft Wittgenstein nog vóór hij in de mode was gezegd, ‘die Sprache verkleidet den Gedanken.’

Het is deze ietwat mismoedige waarheid, die de vertaler, deze ontleder op eigen gezag en risico, vaak met vlamme letters tegen de muur van zijn werkkamer geschreven ziet. Maar het is deze zelfde waarheid die zijn werk zo zinvol maakt.

Alvorens te eindigen, stel ik er prijs op nogmaals te beklemtonen hoe dankbaar en erkentelijk ik ben voor de mij toegezwaaide lof. En graag wil ik dan tevens in dit dankwoord betrekken al diegenen, die er direct of indirect aan hebben meegewerkt, dat deze prijs ook metterdaad op mijn hoofd kon worden gezet: de toneeldirecties, regisseurs en dramaturgen die mij van zo veel boeiende en van vertrouwen getuigende opdrachten voorzagen; de uitgevers die in mijn vertaalwerk brood hebben gezien; de critici die mij met hun oordelen opmonterden of prikkelden; en ten slotte de vele vrienden en collega’s in en rond het zogenaamde vertalerssyndicaat voor hun vele goede raadgevingen en tips gedurende zo vele jaren.